

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Задля подолання злочинності неповнолітніх необхідною є сукупність різноманітних засобів (інформаційно-аналітичних, організаційних, навчально-освітніх, науково-дослідних, психологічних тощо). Серед них особливу увагу привертають примусові правові засоби боротьби із правопорушеннями, що вчинили неповнолітні. Такі правові засоби поділяються на: кримінально-правові, кримінально-виконавчі та адміністративно-правові.

В кримінальному законодавстві України є низка норм, які мають важливе значення у попередженні та боротьбі зі злочинністю неповнолітніх, й від того, як вони сконструйовані, залежить ефективність їх застосування. Це норми про мінімальний та загальний вік притягнення до кримінальної відповідальності (частини 1 та 2 статті 22 Кримінального кодексу України, далі – КК), «соціальну неосудність» [1, с. 78-81] (стаття 20 КК), про особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх (Розділ XV КК).

КК України законодавчо закріплює принципи кримінального права, один з яких – принцип гуманізму – знаходить свого відображення в більшості норм, що стосуються неповнолітніх. Зокрема, в частині 2 статті 22 КК, яка встановлює мінімальний вік кримінальної відповідальності – 14 років, визначений вичерпний перелік злочинів, за вчинення яких особа неповнолітнього підлягає кримінальній відповідальності. Всі ці злочинні діяння є умисними й особа, яка досягла віку 14 років, усвідомлює їх фактичний характер та суспільну небезпеку. У більшості країн – колишніх республік СРСР мінімальний вік кримінальної відповідальності встановлений також на рівні 14 років (виключенням є Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан, в частині другій статті 17 якого зазначається, що за умисне вбивство з обтяжуючими обставинами особа притягається до кримінальної відповідальності з 13 років [2]). Перелік злочинів, за вчинення яких притягуються до кримінальної відповідальності особи, що досягли віку 14 років, здебільшого однаковий, але в деяких державах він доповнюється, на наш погляд, злочинами, які повною мірою усвідомлюються такими особами, а також являють суспільну небезпеку. Зокрема, до них належать незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин (Кримінальні кодекси Таджикистану, Киргизії, Туркменії), хуліганство (КК України,

Кримінальні кодекси Білорусі, Вірменії).

Певною мірою принцип гуманізму знайшов свого відображення і в статті 20 КК «Обмежена осудність», згідно якої особа, що під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, підлягає кримінальній відповідальності. При цьому, визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру, тобто неповнолітній підлягає кримінальній відповідальності. Але практика та наукові дослідження, зокрема й в Україні, свідчать, що сьогодні все частіше правоохоронці та суди стикаються із випадками відставання у психічному розвитку неповнолітніх – правопорушників, не пов'язаному із психічними розладами або захворюваннями, а викликаними їх так званою «соціальною занедбаністю» (при цьому причини та умови можуть бути різними) [3]. Тому вважаємо, що при вирішенні питання про кримінальну відповідальність та покарання неповнолітнього обов'язково необхідно брати до уваги взаємозв'язок соціальних умов розвитку дитини та його психічний розвиток.

Найбільшого свого прояву принцип гуманізму отримав у нормах, що врегульовують строки та види кримінальних покарань, що можуть бути призначені неповнолітнім, а також у видах звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. У відповідності до Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінськими правилами»), прийнятими 10 грудня 1985 р. Резолюцією 40/33 на 96-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН, «неповнолітнього правопорушника не слід позбавляти особистої свободи, якщо тільки він не визнаний винним у вчиненні діяння із застосуванням насилля щодо іншої людини або неодноразовому вчиненні інших суспільно небезпечних правопорушень, а також за відсутності іншого відповідного засобу впливу». Види покарань, що призначаються неповнолітнім, їх строки, особливості їх застосування, в цілому відповідають зазначеному принципу та правилам. Строки всіх видів покарання, на відміну від покарань осіб, які вчинили злочини після досягнення 18 річного віку, зменшені.

Але разом із позитивними моментами в правовому регулюванні призначення покарання неповнолітнім можна зазначити й певні недоліки, що потребують усунення. На наш погляд, не повною мірою дотримується баланс між принципом диференціації кримінальної відповідальності і індивідуалізації покарання. Так, порушення принципу справедливості, згідно якому покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до особи, яка вчинила злочин, повинні бути справедливими, тобто відповідати характеру та ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення та особі винного,

спостерігається при призначенні покарання неповнолітнім у виді штрафу. Відповідно до частини 1 статті 99 КК штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. В той же час, до неповнолітнього, що не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, засудженого за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт (частина 3 статті 99 КК). Іншими словами, до неповнолітнього може бути застосоване більш суворіше покарання, ніж передбачене законом.

Таким чином, незважаючи на загальну позитивну тенденцію в реалізації кримінально-правових засобів боротьби зі злочинністю неповнолітніх, низка норм потребує подальшого вдосконалення з метою подальшої реалізації принципів вини, гуманізму, справедливості та індивідуалізації кримінального покарання.

Література

1. Первомайський В. Б. Обмежена осудність неповнолітніх: сучасні наукові підходи у дослідженнях російських вчених / В. Б. Первомайський, А. В. Каніщев, В. Р. Ілейко // Архів психіатрії. – 2011. – Т. 17, № 1. – С. 78-81.
2. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=111457
3. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Т. О. Гончар; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2005. – 211 с.

УДК 343.146

Ковальчук С. О., к.ю.н., доцент,
Прикарпатський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ФОРМУВАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Закріплюючи способи збирання доказів стороною обвинувачення, законодавець відносить до їх числа проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 2 ст. 93 КПК України). Негласні слідчі (розшукові) дії виступають різновидом слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 246 КПК України), але їх проведенню притаманні істотні особливості. Так, В. А. Колесник вказує, що «негласність слідчих (розшукових) дій означає особливий порядок їх підготовки, проведення та зберігання і